

PIOTR KRZYKOWSKI

KONSEKWENCJE WOJNY NA UKRAINIE W WYMIARZE ŻYWNOŚCIOWYM, EKONOMICZNYM I ENERGETYCZNYM

CONSEQUENCES OF THE WAR IN UKRAINE IN FOOD, ECONOMIC AND ENERGY DIMENSIONS

Abstract. The Russian invasion of Ukraine was a turning point for world security, the international economy and the global energy architecture. In a globalized world that is interdependent, it is impossible to narrow a war like this to one region. We cannot keep its impact within one country or eliminate one country from fragility in supply chains. This new type of hybrid war, including a major humanitarian crisis, economic hardship, as well as disinformation and propaganda campaigns, geopolitical tensions over energy supplies, and the threat of a nuclear war, will have far-reaching implications. The article is an attempt to indicate that the Russian invasion of Ukraine will have far-reaching consequences in various areas: the situation has turned into a humanitarian crisis, has created instability in food and energy security, and raises the question of the architecture of global security. According to the author, these challenges will not be limited only to Ukraine, but due to the globalized world in which we live, they will pose challenges all over the world.

Keywords: Ukraine; Russia; war; food security; energy security; security architecture.

WPROWADZENIE

Rosyjska inwazja na Ukrainę była punktem zwrotnym dla światowego bezpieczeństwa, międzynarodowej gospodarki i globalnej architektury energetycznej. W zglobalizowanym świecie nie da się zawęzić wojny takiej jak ta do jednego regionu. Nie można myśleć, że konsekwencje napaści zbrojnej Rosji na Ukrainę utrzyma się w granicach geograficznych jednego kraju ani wyeliminować jednego kraju z kruchości łańcuchów dostaw. Przed wojną, dzięki wykształconej sile roboczej i rozwiniętej infrastrukturze handlowej, Ukraina była

Dr PIOTR KRZYKOWSKI – Akademia Sztuki Wojennej, Instytut Strategii Wojskowej; adres do korespondencji: al. gen. A. Chruściela „Montera” 103, 00-910 Warszawa; e-mail: p.krzykowski@akademia.mil.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6161-1134>.

jednym z największych światowych eksporterów pszenicy, zdominowała światowy rynek oleju słonecznikowego i należała do największych producentów stali.

Od II wojny światowej żaden kraj nie doświadczył tak ogromnych zniszczeń jak Ukraina. Wojna zmniejsza dochód, zmniejszając zagregowaną produktywność czynników poprzez niszczenie kapitału fizycznego i ludzkiego. Wojna spowalnia również wzrost gospodarczy, ograniczając udział handlu krajowego i zagranicznego. Co więcej, wpływ wojny na wielkość populacji zahamował dalszy wzrost. Inwazja na Ukrainę jest trudna do porównania z innymi konfliktami, jakie miały miejsce w XXI wieku. Wszystkie wybuchły w krajach o słabiej rozwiniętym kapitale ludzkim i infrastrukturze technicznej. Każdy z nich charakteryzował się lokalnym oddziaływaniem na gospodarkę regionu. Ci, którzy wierzą w to, że wojna może być narzędziem krzywienia pokoju, demokracji oraz poszanowania praw człowieka, dają się zwieść złudnym koncepcjom „krótkich, czystych, chirurgicznych wojen, które nie znajdują żadnego potwierdzenia w rzeczywistości. Dawanie im wiary jest świadectwem niewiedzy bądź umyślnego przemykania oczu na to, czym jest i jak wygląda nowoczesna wojna” (Baldwin, Heartsong, 2018, s. 52).

Kiedy św. Augustyn zadawał pytanie: „*Cóż jest naganne w wojnie?*” w *Contra Faustum* (Św. Augustyn), myślał o wojnie prowadzonej tylko w imieniu Pana, odwiecznej walce dobra ze złem. Ale jednocześnie jasno wskazywał, że chęć wyrządzenia krzywdy, mściwość i okrucieństwo, duch nieprzejednany i bezwzględność buntownika, nadto żądza panowania zasługuje w wojnie na potępienie. Św. Augustyn za przesłankę sprawiedliwej wojny uznawał krzywdę wyrządzoną jednemu państwu przez drugie, gdy nie nastąpi dobrowolne ich naprawienie i gdy trwanie tego stanu narusza porządek moralny tak rażąco, że jedynym wyjściem jest odwołanie się do środków ostatecznych (Tulejski, 2014). Dziś, przez lata prowadzonego wciąż wyścigu zbrojeń, powstałe nowe technologie i permanentne szkolenie żołnierzy po to, aby ich skuteczność w zabijaniu wroga była możliwie jak najwyższa, wojny zmieniły swoje oblicza i stały się okrutne i niehumanitarne. Analiza prowadzonych konfliktów przez Federację Rosyjską uwidacznia, że zmienia się także pole jej działania, którym w tym przypadku jest dążenie powrotu do imperium.

Obecnie zasady prowadzenia konfliktów zbrojnych są już ściśle sformułowanymi zapisami prawnymi, uchwalonymi i ratyfikowanymi przez większość państw. Nie zmienia to jednak podejścia Rosji do nieprzestrzegania zapisów artykułu 2 pkt 4 Karty Narodów Zjednoczonych, w którym zapisano, że: „Wszyscy członkowie powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub użycia jej przeciwko integralności terytorialnej lub

niezawisłości politycznej któregośkolwiek państwa bądź w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych” (Karta NZ, Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90). W prowadzonych konfliktach zawsze podawała odmienną narrację od rzeczywistych działań. Rosja ciągle powtarza, że jest „mediatorem” i pragnie pokoju, a atak na Ukrainę stanowią „działania specjalne”. Ten nowy rodzaj wojny hybrydowej, w tym poważny kryzys humanitarny, cyberataki i trudności gospodarcze, a także kampanie dezinformacyjne i propagandowe, napięcia geopolityczne dotyczące dostaw energii oraz groźba wojny nuklearnej, będą miały dalekosiężne skutki.

Celem artykułu jest przedstawienie konsekwencji wojny na Ukrainie. Główny problem badawczy sformułowano w postaci pytania: Jakie konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego przyniesie rosyjska inwazja na Ukrainę? W odniesieniu do tak postawionego pytania wynikają następujące kwestie szczegółowe: Jak rosyjska inwazja na Ukrainę będzie przekształcała się w kryzys humanitarny? Jak wojna spowodowała niestabilność bezpieczeństwa żywnościowego i energetycznego? Jak rosyjska inwazja na Ukrainę wpłynie na zmianę architektury bezpieczeństwa globalnego? Do dalszych rozważań i analiz przyjęto hipotezę zakładającą, że wyzwania te nie ograniczą się do Ukrainy, ale ze względu na zglobalizowany świat, w którym żyjemy, będą stanowić wyzwania na całym świecie.

W związku ze złożonym charakterem badanych problemów, w celu zweryfikowania przyjętej hipotezy oraz rozstrzygnięcia sformułowanych zagadnień, w procesie badań zastosowano teoretyczne metody, takie jak analiza, synteza i porównanie. Dzięki konfrontacji uzyskanej wiedzy z już istniejącą, dokonano interpretacji teoretycznej nowych faktów, a także cech wspólnych, podobieństw i różnic występujących w procesie współdziałania między badanymi podmiotami. Łączenie faktów na zasadzie stwierdzenia pod jakimś względem ich podobieństwa uzyskano poprzez zastosowanie indukcji (uogólnienia).

Celem weryfikacji postawionej hipotezy dokonano analizy potencjału oraz głównych kierunków i metod wykorzystania rosyjskiej dezinformacji w przekazach międzynarodowych. W pracy sięgnięto do opracowań ośrodków analitycznych, oficjalnych oświadczeń władz Federacji Rosyjskiej, monografii autorów krajowych i zagranicznych, niezależnych raportów organizacji monitorujących działania Rosji oraz do doniesień medialnych dotyczących przedmiotu badań.

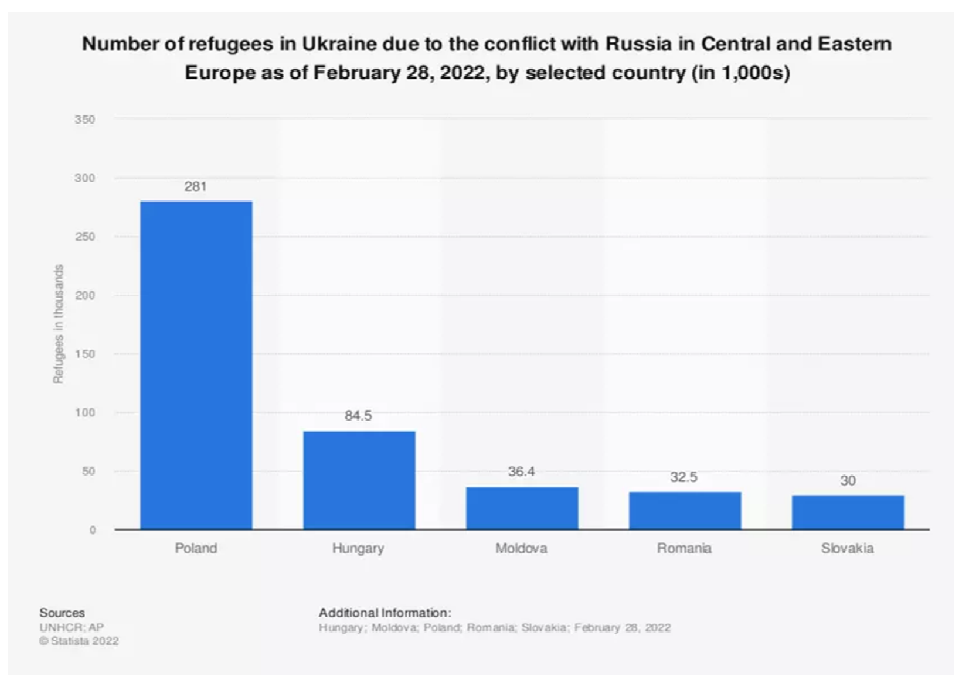
1. WOJNA ROSYJSKO-UKRAIŃSKA A KRYZYS HUMANITARNY

Zbrojna agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę rozpoczęta w lutym 2014 roku w postaci wojny hybrydowej, dała początek działaniom przeciwko światu. Wykorzystując takie działania, jak interwencja militarna na Krymie, działania terrorystyczne w Donbasie oraz incydent w Cieśninie Kerczeńskiej, doprowadziła do okupacji i aneksji części niezależnego państwa. Wtedy jeszcze świat nie zdawał sobie sprawy, że spowoduje to powolny kryzys międzynarodowy. Od 2014 roku Rosja zaczęła okupację Krymu oraz próbowała stworzyć „republiki ludowe” na wschodzie, południu i w centrum Ukrainy. Mniejszość rosyjska pod pozorem „ruchu niepodległościowego” przejęła władzę w Doniecku i Ługańsku przy wsparciu wojsk rosyjskich. Na początku konfliktu zbrojnego na Ukrainie w 2014 roku niezmiennie obecna była narracja o „ratowaniu” tych, których to Rosja przychodzi rzekomo chronić. Dopiero opór Ukrainy i heroizm żołnierzy ukraińskich dały światu do zrozumienia, że to nie jest lokalny konflikt, a raczej wojna światowa prowadzona w sposób hybrydowy. Ukraina rozpoczęła operację antyterrorystyczną. Po trudnych walkach w latach 2014 i 2015 nieogłoszona wojna na wschodzie Ukrainy przeszła w stan „zamrożenia”. W dniu 24 lutego 2022 roku Rosja oficjalnie napadła na Ukrainę, nazywając to „operacją specjalną”. Ataki rosyjskich sił zostały zgłoszone w głównych miastach, w tym w Berdiańsku, Czernihowie, Charkowie, Odessie, Sumach i Kijowie.

Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka zweryfikowało 5237 zgonów cywilów na Ukrainie w czasie wojny do 24 lipca 2022 roku (STATISTA, 2022). W rzeczywistości liczby te są znacznie wyższe niż oficjalne statystyki, ponieważ otrzymywanie informacji z niektórych miejsc, gdzie trwają intensywne działania wojenne, są opóźnione, a wiele raportów wciąż czeka na potwierdzenie. Ofiary cywilne i zniszczenia infrastruktury cywilnej zmusiły ludzi do ucieczki z domów w poszukiwaniu bezpieczeństwa. Od początku wojny z Ukrainy wyjechało ponad 4,9 mln uchodźców¹. Według Organizacji Narodów Zjednoczonych, do tej pory swoje domy opuściło ponad 11 mln ludzi, z czego 5,3 mln udało się do sąsiednich krajów, zaś 6,5 mln zostało wewnątrz przesiedlonych w samym kraju w trakcie trwania wojny (Katser-Buchkovska, 2022). Przeróżające warunki sprawiają, że coraz więcej Ukraińców podejmie decyzję o ucieczce w poszukiwaniu bezpieczeństwa w innym kraju (wykres 1).

¹ Na dzień 9 czerwca 2022 roku Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka odnotowało 7 363 623 przejść granicznych z Ukrainy i 2 387 834 przejść granicznych na Ukrainę. Dane te odzwierciedlają ruchy transgraniczne (a nie osoby) (źródło: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>).

Agencja ONZ ds. dzieci uważa, że dwie trzecie wszystkich ukraińskich dzieci zostało dotkniętych działaniami wojennymi i musiało opuścić swoje domy. W takiej sytuacji dzieci doświadczają zakłóceń w pobieraniu nauki, ponieważ albo przebywają na obszarach toczących się walk, albo zostają przesiedlone wewnątrz, albo do innych krajów. W literaturze udokumentowano, że nawet niewielkie przeszkody w nauce negatywnie oddziałują na uczenie się. Utrata wykształcenia ma wpływ zarówno na jednostkę, jak i na poziom zagregowany (Hanushek, Woessmann, 2020). Na poziomie indywidualnym utrata wykształcenia zmniejsza zarobki w przyszłym życiu. Zauważają to Hanushek i Woessmann w badaniu dotyczącym ekonomiki edukacji, gdzie stwierdzają, że każdy dodatkowy rok nauki zwiększa zarobki w ciągu całego życia średnio o 7,5–10%. Na poziomie zagregowanym utrata wykształcenia zmniejsza akumulację zagregowanego kapitału ludzkiego, tym samym obniżając łączny wzrost produkcji.

Wykres 1. Liczba uchodźców z ogarniętej wojną Ukrainy w Europie Środkowo-Wschodniej w 2022 roku według kraju

Źródło: K. Whiting, *5 things to know about the humanitarian crisis in Ukraine*. Mar 10, 2022, World Economic Forum, [weforum.org](https://www.weforum.org)

Masowe przesiedlenia wewnętrzne, realokacja do innych krajów oraz pozostanie cywilów w strefach aktywnej wojny powodują utratę miejsc pracy. Według Pindyuk (Pindyuk, 2022), w dniach 24-28 marca 2022 roku bezrobocie na Ukrainie sięgnęło 29%. Wśród osób, które nie straciły pracy, tylko 37% otrzymało pełną marcową pensję, a 26% nie dostało żadnego wynagrodzenia. Astrow i współpracownicy (Astrow i in., 2022) podają, że działalność gospodarcza praktycznie ustała w zaatakowanych regionach, z wyjątkiem, w miarę możliwości, utrzymania obiektów użyteczności publicznej, podstawowego handlu detalicznego i usług medycznych, a ukraiński minister finansów Serhij Marczenko szacuje, że do połowy marca 2022 roku wojna zmusiła 30% gospodarki do przerwania pracy. Według badania przeprowadzonego przez Europejskie Stowarzyszenie Biznesu na Ukrainie 14 marca 2022 roku, 42% małych i średnich przedsiębiorstw [MŚP] całkowicie zaprzestało działalności, a 31% zawiesiło, ale zamierzało ją jak najszybciej wznowić (EBA, 2022). Tylko 14% badanych przedsiębiorstw miało wystarczające środki finansowe, aby przetrwać dłużej niż 3 miesiące, zaś około połowa MŚP wystąpiła już o miesięczną pomoc państwa w wysokości 6500 UAH (222 USD) na osobę/MŚP. Według Ministerstwa Gospodarki straty powojenne mogą wynieść od jednej trzeciej do połowy PKB kraju w 2022 roku. Międzynarodowa Organizacja Pracy szacuje, że do maja 2022 roku od początku wojny utracono 4,8 mln miejsc pracy, co stanowi 30% przedwojennego zatrudnienia w kraju (ILO, 2022).

Masowe bombardowanie obszarów mieszkalnych przez rosyjskie siły zbrojne doprowadziło do zniszczenia dużej części infrastruktury i budynków w tych regionach Ukrainy, które zostały zaatakowane jako pierwsze. Według szacunków Instytutu Kijowskiej Szkoły Ekonomicznej na dzień 24 marca, co najmniej 411 placówek oświatowych, 36 placówek służby zdrowia, 1600 budynków mieszkalnych, 26 fabryk i 6 elektrociepłowni/elektrowni wodnych zostało uszkodzonych podczas pierwszych trzech tygodni wojny. Ponadto uszkodzeniu uległo ponad 15 000 km dróg, 5000 km linii kolejowych, 15 lotnisk oraz 350 mostów i wiaduktów. Łączną wartość uszkodzonych/zniszczonych obiektów szacuje się na około 62,6 mld USD (Interfax-Ukraine, 17.03.2022). Koszt napraw wyniesie jednak prawdopodobnie znacznie więcej, gdyż konieczne będzie wyburzenie zniszczonych budynków/konstrukcji i ich odbudowa od podstaw.

Odkąd porty Morza Czarnego na południu kraju zostały praktycznie zatrzymane przez rosyjski atak, Ukraina straciła możliwość sprzedaży ponad połowy swojego eksportu – głównie towarów rolnych i metali. Należy zauważyć, że eksport towarów stanowił w 2021 roku ponad jedną trzecią PKB Ukrainy. Wojna jest wydarzeniem mającym daleko idące reperkusje zarówno pod

względem geopolitycznym, jak i międzynarodowego systemu finansowego (Brunnermeier, James, Landau, 2022).

2. JAK WOJNA SPOWODOWAŁA NIESTABILNOŚĆ BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOŚCIOWEGO I ENERGETYCZNEGO?

Jeszcze przed inwazją Rosji na Ukrainę światowa gospodarka cierpiała z powodu kilku spowodowanych przez człowieka konfliktów, zmian klimatycznych, COVID-19 i rosnących kosztów – z druzgocącymi konsekwencjami dla ubogich ludzi w krajach o niskich dochodach i krajach rozwijających się. W obliczu pandemii, problemów z łańcuchem dostaw i gwałtownie postępującej inflacji światowe ceny żywności rosły od połowy 2020 roku i są obecnie na najwyższym poziomie w historii. W 36 krajach inflacja żywności wynosi 15% lub więcej, powodując poważne problemy dla biednych rodzin, które wydają ponad 50% swoich dochodów na żywność (Husain, 2022). Wojna na Ukrainie, która jest głównym „spichlerzem” świata, pogłębia te wyzwania na bezprecedensową skalę. Rozprzestrzeniający się na całym świecie kryzys braku bezpieczeństwa żywnościowego nie dzieje się w próżni.

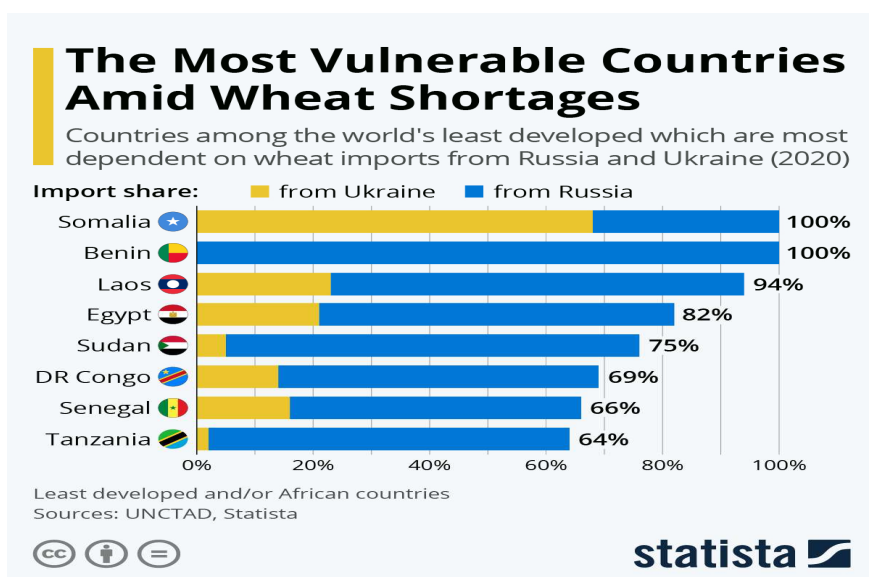
Bezpieczeństwo żywnościowe to pojęcie wieloaspektowe. Powszechnie definiuje się je jako osoby mające ciągły fizyczny, społeczny i ekonomiczny dostęp do wystarczającej, bezpiecznej i pożywnej żywności, która spełnia ich preferencje żywieniowe i potrzeby żywieniowe dla aktywnego i zdrowego życia (Komitet ds. Światowego Bezpieczeństwa Żywnościowego, 2012). Gdy tego brakuje, to powstaje brak poczucia bezpieczeństwa żywnościowego, które może mieć znaczący wpływ na rozwój gospodarczy. Niedożywienie, zwłaszcza w dzieciństwie, może negatywnie oddziaływać na rozwój fizyczny i poznawczy. Ograniczając poziom wykształcenia i możliwości zarobkowania przez całe życie, utrwała nierówność, utrzymując ludzi w pułapce ubóstwa (Atinmo i in., 2009).

Konflikty zbrojne osłabiają zdolność narodów i gospodarstw domowych do zabezpieczenia swoich potrzeb żywnościowych. Konflikty te mogą utrudniać działania mające na celu uprawę i zbiory, przetwarzanie i transport oraz dostarczanie i sprzedaż żywności, także łańcuchów dostaw do prawidłowego funkcjonowania.

Po spadku głodu w ciągu ostatniej dekady, niestety na świecie ponownie on rośnie (Brück i in., 2016) i przypuszcza się, że trwająca wojna wzmocni ten trend. Ekspertki szacują, że zagrożonych jest nim od 7,6 do 13,1 mln ludzi (Berlinger, 2022). Z pewnością zagrożą to osiągnięciom poczynionym w dziedzinie

bezpieczeństwa żywnościowego podczas ostatniej dekady, w tym poprzez Cele Zrównoważonego Rozwoju. Ukraina i Rosja to 30% światowych eksportów pszenicy i 62% oleju słonecznikowego. Analitycy spodziewają się, że ta inwazja prawdopodobnie zaostrzy inflację cen żywności na rynkach wschodzących i gospodarkach rozwijających się oraz wpłynie na niektóre z najbardziej wrażliwych i najbardziej wrażliwych krajów.

Eskalacja konfliktu rodzi obawy na Ukrainie o to, czy plony będą zbierane, a produkty eksportowane. Wojna już doprowadziła do zamknięcia portów, zawieszenia operacji tłoczenia nasion oleistych i wprowadzenia wymagań dotyczących licencji eksportowych dla niektórych produktów. Wszystko to może w nadchodzących miesiącach odbić się na eksporcie zbóż i olejów roślinnych. Dużo niepewności wiąże się również z perspektywami rosyjskiego eksportu, biorąc pod uwagę trudności w sprzedaży, jakie mogą powstać w wyniku nałożonych na ten kraj sankcji gospodarczych.

Wykres 2. Kraje najslabiej rozwinięte na świecie, które są najbardziej uzależnione od importu pszenicy z Rosji i Ukrainy

Źródło: Statista.com.

Symulacje Food and Agriculture Organization oceniające potencjalny wpływ gwałtownego ograniczenia eksportu zbóż i nasion słonecznika przez te dwa kraje wskazują, że niedobory te mogą być tylko częściowo skompensowane przez alternatywne źródła w sezonie 2022/23. Niepokojące jest to, że wynikająca z tego globalna luka podaży może podnieść międzynarodowe ceny

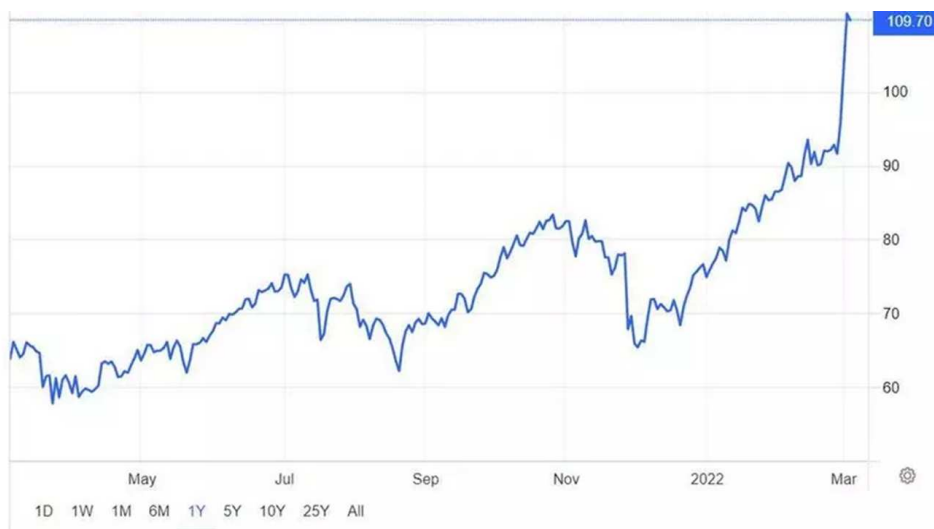
żywności i pasz o 8-22% powyżej ich już podwyższonego poziomu bazowego. W rezultacie ceny pszenicy, kukurydzy i soi już przewyższają ceny ostatniego światowego kryzysu cen żywności z 2012 i 2008 roku, a ceny pszenicy wzrosły o 60% od początku lutego. Według wskaźnika cen żywności FAO, międzynarodowe stawki eksportowe podstawowych artykułów żywnościowych od drugiej połowy 2020 roku niemal nieprzerwanie wzrastały i w ujęciu nominalnym w lutym 2022 roku wynosiły rekordowe notowania. Chociaż ceny wszystkich grup towarowych objętych indeksem FFPI² odnotowały wzrost od drugiej połowy 2020 roku, najbardziej ucierpiały światowe rynki zbóż i oleju roślinnego, na których istotną rolę odgrywają zarówno Ukraina, jak i Federacja Rosyjska (FAO, 2022). W ciągu 2021 roku międzynarodowe ceny pszenicy i jęczmienia wzrosły o 31% w porównaniu z analogicznymi poziomami w 2020 roku, napędzane silnym globalnym popytem i ograniczonymi możliwościami eksportu wynikającymi ze spadków produkcji wywołanych zmianami klimatycznymi w głównych krajach eksportujących pszenicę i jęczmień. W sektorach oleju rzepakowego i słonecznikowego roczne wzrosty cen odnotowane w 2021 roku wyniosły odpowiednio 65 i 63%. Wzrosty te były spowodowane przedłużającą się globalną redukcją podaży i silnym popytem.

Zakłócenia związane z wojną wzmacniają tę presję. Wstępne szacunki z czerwca 2022 roku wskazują, że straty wyrządzone sektorowi rolnemu w wyniku wojny wynoszą od 4 do 6 miliardów dolarów, w tym szkody w infrastrukturze, takiej jak sprzęt nawadniający, magazyny, infrastruktura transportowa i przetwórcza, szklarnie, uprawy polowe a także zwierzęta gospodarskie (Interfax-Ukraine, 29.03.2022). Biorąc pod uwagę obszary bezpośrednio dotknięte wojną, tylko 61 mln ton z łącznej liczby 75 mln obiektów magazynowych jest fizycznie dostępnych. Około 14% jest uszkodzonych lub zniszczonych, a 10% znajduje się na terytorium okupowanym przez Rosję. Do tego dochodzi problem z logistycznym zabezpieczeniem dostaw i funkcjonowaniem infrastruktury transportowej. Obejmuje to infrastrukturę śródlądową (głównie kolej), która obsługuje eksport żywności do portów morskich położonych nad Morzem Czarnym, które obsługują przesyłki do portów w Odessie i Mikołajowie, głównych ukraińskich portów zbożowych. Do tej pory, podczas gdy rosyjskie porty Morza Czarnego nadal funkcjonują, Ukraina zawiesiła wszelkie komercyjne operacje żeglugowe przez swoje porty. Prywatni operatorzy zbożowi na Ukrainie również odłożyli działania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa swoim pracownikom. Ukraińscy rolnicy rozpatrują eksport produktów rolnych koleją przez sąsiednie kraje, ale jest to jednak utrudnione. Dzieje się

² Grupy towarowe objęte FFPI to zboża, oleje roślinne, mięso, nabiał i cukier.

tak nawet w przypadku, gdyby wewnętrzna cywilna infrastruktura drogowa i kolejowa w dużej mierze nie miała wpływu na konflikt. Przewóz koleją jest ograniczony brakiem wagonów kolejowych, a nawet w przypadku poprawy dostępności wagonów, dostawy z portów bałtyckich przez zachodnią granicę Ukrainy z Polską nadal wymagałyby zmiany podwozia wagonów na granicy z szerokotorowego na normalnotorowy rozstaw osi torów kolejowych. Utrata krajowych zdolności żeglugi morskiej na Ukrainie (która zwykle obsługuje około 90% krajowego eksportu towarów) nie może zostać zrekomensowana innymi środkami transportu. W tym miejscu należy zaznaczyć, że przed napaścią Rosji na Ukrainę transportem kolejowym eksportowano miesięcznie około 300 tys. ton towarów rolnych.

Problem braku żywności to problem międzynarodowy. Światowy Program Żywnościowy (WFP) pracuje nad zminimalizowaniem wpływu rosnących cen żywności i energii. Konflikt na Ukrainie pogrążył światowe rynki żywności i energii w zamieszaniu, jeszcze bardziej podnosząc wysokie ceny żywności. Podwyżki te, przeniesione na rynki krajowe, spowodują realny wzrost cen i inflacji. Jednak konflikt rosyjsko-ukraiński obnażył także problem energetyczny, uzależnienia od surowców rosyjskich. Rosja kontroluje jedną czwartą światowego eksportu gazu ziemnego, 18% eksportu węgla, 14% dostaw platyny i 11% eksportu ropy naftowej. Ceny ropy wzrosły ponad dwukrotnie w ciągu ostatnich sześciu miesięcy (wykres 3).

Wykres 3. Ceny ropy naftowej w ciągu ostatniego roku

Źródło: tradingeconomics.com

Federacja Rosyjska jest kluczowym graczem na światowym rynku energetycznym. Przesyłki węgla, ropy i gazu stanowią odpowiednio: 18, 11 i 10% światowego eksportu. Eksport rosyjskiej energii ma szczególne znaczenie dla Unii Europejskiej, która pozyskuje odpowiednio: 46, 25 i 31% importu węgla, ropy i gazu z Federacji Rosyjskiej. Jednak tak wysokie uzależnienie UE od rosyjskich surowców energetycznych trwało latami zgodnie z Putinowskim planem.

Siła i wpływy Rosji w Europie i na obszarze postsowieckim zależą w dużej mierze od jej ogromnych zasobów energetycznych, przede wszystkim ropy i gazu (Rutland, 2008). Pod przywództwem Putina Moskwa traktowała ropę i gaz jako środek nacisku politycznego, jako „narzędzie zastraszania i szantażu”. „Manipulację dostawami i monopolizację szlaków transportowych” wykorzystuje zwłaszcza w celu ograniczenia praw ludności w sąsiednich państwach Rosji, podważenia „integralności terytorialnej” sąsiadów i zmniejszenia tam wpływów „ruchów demokratycznych” (Cheney, 2006). Zahipnotyzowana zachodnia Europa nie widziała niebezpieczeństwa w praktykach Kremla. Jak w letargu dokonywała wszelkich uzgodnień z Moskwą, która stosując stare praktyki aktywnych środków, ręcznie sterowała wewnętrzną polityką Unii Europejskiej.

W latach 2006-2016 dyrektorem generalnym spółki Nord Stream był Matthias Warnig (Kacewicz, 2012), wcześniej przewodniczący rady dyrektorów rosyjskiego oddziału Dresdner Banku, a także były oficer Stasi. Siergiej Sierdjukow z Gazpromu był dyrektorem ds. technologii, Paul Corcoran z Wintershall jest dyrektorem ds. finansowych, a Henning Kothe ze spółki E.ON – dyrektorem ds. operacji handlowych. Silnymi obrońcami idei gazociągu od momentu, gdy projekt był jeszcze w fazie negocjacji, byli ówczesny kanclerz Niemiec Gerhard Schröder oraz ówczesny prezydent Rosji Władimir Putin. Umowa między Rosją a Niemcami w sprawie budowy gazociągu podpisana została dwa tygodnie przed wyborami parlamentarnymi w Niemczech – 18 września 2005 roku, w których kanclerz Schröder stracił stanowisko. Wkrótce po wyborach były już kanclerz objął stanowisko przewodniczącego rady nadzorczej konsorcjum powołanego do budowy gazociągu (Nord Stream AG, 2022). Strony rosyjska i niemiecka zgodnie twierdziły, że wysokie koszty budowy gazociągu prowadzonego trasą bałtycką zostaną zrównoważone brakiem kosztów tranzytu przez Polskę, Litwę, Łotwę oraz Białoruś lub Ukrainę, zatem projekt ten, jako inwestycja długoterminowa, ma uzasadnienie ekonomiczne.

Według przeciwników projektu, głównie polityków z Polski i z krajów bałtyckich, przedstawione wyżej tezy, brak konsultacji z Polską, Litwą i Estonią, zaangażowanie kanclerza Niemiec, Gerharda Schrödera, niemieckiego ministerstwa spraw zagranicznych oraz następnej kanclerz Angeli Merkel do forsowania

projektu wbrew argumentom ekonomicznym i zagrożeniom ekologicznym Bałtyku uzasadniają stwierdzenie, że budowa Gazociągu Północnego jest projektem politycznym a nie ekonomicznym, i jako taka grozi spójności Unii Europejskiej stwarzając zagrożenie dla bezpieczeństwa energetycznego oraz ekonomicznego krajów, które w przyjętym przebiegu gazociąg pomija (Czachor, 2009). Determinacja Rosji w dążeniu do realizacji tych bardzo kosztownych projektów potwierdzała tezę, że w bilansie korzyści, na jakie liczyła Moskwa w krótkiej i średniej perspektywie, najważniejsze było rozwiązanie problemu uzależnienia eksportowego Gazpromu od państw tranzytowych (Ukrainy, Białorusi i Polski) oraz zwiększenie eksportu gazu do Europy. Nowy gazociąg miał nie tylko dywersyfikować szlaki eksportu rosyjskiego gazu na wypadek problemów z państwami tranzytowymi, ale także otworzyć Gazpromowi drogę na nowe dla niego rynki w Europie.

Wykres 4. Rosyjska Pętla Energetyczna

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://pontoaporto.blogspot.com/2014/10/russian-and- Eurasian-gas-pipelines-to.html>

Te nowe rynki, a w zasadzie trasy nowych gazociągów pojawiły się dość szybko. Projekt gazociągu South Stream został ogłoszony 23 czerwca 2007 roku, kiedy prezes Paolo Scaroni włoskiej firmy energetycznej Eni i wiceprezes rosyjskiego Gazpromu Aleksander Miedwiediew podpisali w Rzymie memorandum o budowie gazociągu (Energypublisher, 2007). Projekt South Stream – powiedział włoski minister rozwoju gospodarczego Pierluigi Bersani, ma

na celu wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego Europy. Podpisane dziś porozumienie po raz kolejny świadczy o sile strategicznego partnerstwa Włoch z Federacją Rosyjską, które będzie wspierać współpracę Unii Europejskiej z Rosją (EnergyPublisher, 2007). Budowa rosyjskich obiektów lądowych dla gazociągu South Stream rozpoczęła się w grudniu 2012 roku (Assenova, 2012). Projekt został anulowany przez Rosję w grudniu 2014 roku z powodu przeszkód ze strony Unii Europejskiej, rosyjskiej aneksji Krymu w 2014 roku i wynikającego z tego nałożenia europejskich sankcji na Rosję (Korsunskaya, 2014). Jednak Moskwa nie powiedziała ostatniego słowa i projekt został zastąpiony innymi proponowanymi rurociągami Tesli i Turkish Stream (Korsunskaya, 2014). Ten ostatni, przemianowany na TurkStream, został zatwierdzony, a następnie ukończony 1 stycznia 2020 roku (Reuters, 2020).

Dzisiaj już wiemy, że w związku z oczekiwaniami na zakłócenia dostaw z Rosji po inwazji, ceny wzrosły do najwyższego od czternastu lat poziomu. Wydaje się, że Europa ponownie zastanawia się nad swoją zależnością od importowanych paliw. Możemy zaobserwować renesans energetyki jądrowej i wydobywanego lokalnie węgla oraz dalsze przyspieszenie inwestycji w odnawialne źródła energii w celu zastąpienia gazu i węgla importowanego w dużych ilościach z Rosji. Niemcy już rozważają wydłużenie żywotności swoich elektrowni jądrowych i odwrócenie trendu wygaszania wydobywania węgla. Inne kraje mogą pójść w ich ślady. Dywersyfikacja surowców energetycznych stała się w dobie walki ze zmianami klimatycznymi głównym problemem krajów Unii Europejskiej.

Jak dotąd, reakcja UE na rosyjską inwazję na Ukrainę była powszechna i silna w zakresie ogólnych sankcji, ale słaba i podzielona w kwestii energii. Częściowo odzwierciedla to zróżnicowaną zależność od rosyjskiego gazu w różnych krajach oraz chęć budowy „własnych” buforów i magazynów. W Europie około jedna trzecia zapotrzebowania na gaz jest wykorzystywana w gospodarstwach domowych ze szczególnym uwzględnieniem ogrzewania budynków, a druga trzecia do produkcji energii elektrycznej. Prawie 20% jest wykorzystywane przez przemysł wytwórczy, a pozostała część przez przemysł petrochemiczny oraz przez sam przemysł gazowniczy podczas produkcji. Tak duże zapotrzebowanie powoduje niemałe zakłopotanie w poszczególnych rządach państw uzależnionych od surowców rosyjskich, szczególnie przed nadchodzącym sezonem zimowym. Europejscy politycy są zdeterminowani, aby w tym roku zmniejszyć zależność UE od rosyjskiego gazu o dwie trzecie. Wymiana taka będzie kosztowna dla poszczególnych państw, a w centrum uwagi znajdzie się zwiększony import LNG. Jednak obecnie w Europie nie ma wystarczających

zdolności regazyfikacyjnych, a produkcja w miejscach połączonych z europejskimi sieciami gazociągów w Norwegii, Algierii i Azerbejdżanie może jedynie zwiększać produkcję. Zastąpienie dwóch trzecich rosyjskiego gazu do końca roku wydaje się trudnym zadaniem, a ambicja europejskiego bezpieczeństwa energetycznego zależy zatem od dodatkowych polityk, takich jak te przedstawione przez Międzynarodową Agencję Energii w jej 10-punktowym planie (IEA, 2022). Poza skłanianiem konsumentów do zmniejszania zużycia energii, istnieje pole do skoordynowanego nacisku politycznego na efektywność energetyczną, odroczenie wycofywania się z elektrowni jądrowych i szeroko zakrojone rozbudowy energii odnawialnej.

Dotychczas polityka energetyczna miała na celu zabezpieczenie ilości za wszelką cenę. W rezultacie magazyny gazu w UE wynoszą około 65%, co jest wysokim wskaźnikiem wypełnienia o tej porze roku. Jednakże całkowita pojemność podziemnych magazynów wynosi około 100 miliardów metrów sześciennych, podczas gdy zużycie wyniosło około 400 miliardów metrów sześciennych w 2020 roku (Komisja Europejska, 2022). Wskaźniki zapełnienia magazynu są informacją publiczną i jest mało prawdopodobne, aby Putin ignorował je przy planowaniu swoich dostaw. W tym samym czasie dochody rosyjskiego budżetu federalnego wzrosły o 34% w pierwszych czterech miesiącach 2022 roku w porównaniu z analogicznym okresem 2021 roku (Bank Finlandii, 2022), przy czym wzrost dochodów był w całości spowodowany wysokimi cenami ropy i gazu. Sugeruje to, że sankcje nie były zbyt skuteczne w realizacji swojego głównego celu, jakim było zwiększenie kosztów prowadzenia tej wojny przez Rosję i utrudnienie jej sfinansowania. Jednocześnie wzrost cen energii szkodzi Europejczykom, ponieważ jest głównym czynnikiem inflacji. Ceny energii wciąż rosną, ponieważ Rosja wstrzymała dostawy gazu, twierdząc, że występują trudności techniczne lub nie przestrzegają płatności w rublach.

W dniu 30 maja 2022 roku UE podjęła decyzję o nałożeniu embarga na import rosyjskiej ropy i produktów naftowych, ale zacznie ono obowiązywać dopiero za sześć miesięcy. Zapowiedź ta doprowadziła do wzrostu cen ropy (o około 5%), ale poprzedził ją trend wzrostowy od połowy maja, kiedy embargo stało się bardziej prawdopodobne. To spowodowało, że ceny gazu ziemnego są około dziewięciokrotnie wyższe niż przed wojną i dalej rosną. Nienormalnie wysoka cena gazu odzwierciedla obecnie siłę rynkową Rosji w wyjątkowych okolicznościach, a także niepewność co do przyszłych oczekiwanych sankcji i zakłóceń. Bezpośrednie skutki (w ciągu pierwszych kilku miesięcy) ograniczeń w eksporcie rosyjskich paliw kopalnych prawdopodobnie nie będą błahe. Realne dochody gospodarstw domowych w UE mogą spaść o 0,3-0,6%

(w stosunku do przypadku odniesienia), a ceny energii wzrosną o 6,8-8%. Najbiedniejsze gospodarstwa domowe UE wydają średnio 11,3% swoich dochodów na energię i paliwa transportowe (Komisja Europejska, 2020). Odsetek ten znacznie różni się w zależności od kraju i wynosi zaledwie 6% w Szwecji i przekracza 23% na Słowacji. Zajęcie się negatywnymi skutkami będzie wymagało dodatkowych wysiłków w zakresie dostosowania i dywersyfikacji ze strony państw członkowskich UE oraz wdrożenia polityk, które zmniejszą obciążenie ekonomiczne najbardziej narażonych.

Niedawno ogłoszony Zielony Ład UE wyznacza ambitne cele łagodzące i ustanawia cel zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych o 55% do 2030 roku w stosunku do poziomu z 1990 roku. Aby osiągnąć ten cel, w nadchodzących latach konieczne będzie znaczne ograniczenie zużycia paliw kopalnych. To zwiększenie ambicji w zakresie łagodzenia może zostać osiągnięte dzięki połączeniu mechanizmów i środków politycznych, w tym ustalania cen emisji dwutlenku węgla, podatków energetycznych, poprawy efektywności energetycznej lub zmian wzorców zachowań. Ograniczenia w imporcie paliw kopalnych z Rosji dodają kolejną opcję do tej listy, która może pozwolić UE osiągnąć dodatkowe redukcje emisji gazów cieplarnianych i zanieczyszczeń powietrza, a także zmniejszyć zależność energetyczną.

3. JAK ROSYJSKA INWAZJA NA UKRAINĘ WPŁYNIE NA ZMIANĘ ARCHITEKTURY BEZPIECZEŃSTWA GLOBALNEGO?

Rosja jest państwem rentierskim, jej sektor energetyczny zapewniał 20-25% PKB, 65% całego eksportu i 30% budżetu państwa (ME FR, 2021). W 2015 roku niskie ceny ropy doprowadziły do upadku jednowymiarową gospodarkę rosyjską (Andrianova, 2015). Przy braku zróżnicowania ekonomicznego jakiegokolwiek zakłócenia w przychodach z energii są poważnym zagrożeniem. W 2015 roku rosyjska gospodarka odnotowała 3,7% spadek (Bank Światowy, 2015). Przewidywano, że wzrost w ciągu roku odsetek Rosjan żyjących poniżej progu ubóstwa wzrośnie do 14,2% (Bank Światowy, 2016). Kreml zareagował na to zmianą modelu legitymizacji – zamiast wzrostu gospodarczego pojawił się nacjonalizm, awanturnicza polityka zagraniczna i wróg zewnętrzny. Kiedy gospodarka zaczęła kuleć, Kreml zaczął zjednywać wyborców organizując zagraniczne eskapady, „zwycięskie wojenki” na Krymie i w Syrii. Strategia ta, odwracająca uwagę od problemów gospodarczych, nie tylko legitymizowała reżim – zapewniała też społeczeństwu poczucie wspólnoty celu, podtrzymując

mit powracającej wielkomocarstwowej Rosji. Dogodną ilustracją przejścia od ekonomicznego modelu legitymizacji do modelu mocarstwowego jest aneksja Krymu.

W listopadzie 2013 roku notowania Putina osiągnęły najniższy poziom, nieco ponad 60%. Po zajęciu Krymu w marcu 2014 skoczyły do ponad 80%. Popularności Putina nie zagroziły sankcje ani spadek cen ropy. Bezprawna aneksja Krymu przez Rosję w marcu 2014 roku, dowody na to, że Rosja wspiera od tamtej pory rebeliantów walczących na wschodzie Ukrainy, oraz próby uniemożliwienia dostępu do Morza Azowskiego nie pogorszyły wizerunku władzy. Z uwagi na brak modelowego systemu wzrostu gospodarczego przez nałożone sankcje gospodarcze Moskwa działała dywersyjnie zgodnie ze swoją strategią, dokonując kolejnych działań, mających podnieść ducha narodu przeciwko wspólnemu wrogowi. Interwencje Rosji podczas syryjskiej wojny domowej, a później w Libii i w kilku konfliktach subsaharyjskich, a także kampanie dezinformacyjne i próby wpłynięcia na wybory w UE i innych krajach Zachodu pokazują wyraźnie skłonności Kremla do ingerencji w sprawy obcych państw. Jej wojny muszą być zwycięskie, a przynajmniej za takie mają uchodzić.

Problem polega jednak na tym, że Kreml chciałby rządzić całym światem, a na pewno Wschodem. Postrzega ten obszar jako wyłączną strefę wpływów, a zaangażowanie w politykę zagraniczną zachodnich aktorów na tym obszarze jako grę o sumie zerowej. Moskwa uważa starania Ukrainy, Gruzji czy innych sąsiadów o zbliżenie się do Unii Europejskiej lub Zachodu jako zagrożenie dla rosyjskich interesów (Cohen, 2013). Nawet za Jelcyna Rosja ukazywała specjalny status w tzw. bliskiej zagranicy, ponieważ przestrzeń postsowiecka była jeszcze do końca lat 90. oficjalnie znana w Moskwie jako sfera jej „podstawowych żywotnych interesów”. Rosja postrzegała się jako wiodąca siła w powstaniu nowego systemu stosunków międzypaństwowych i gospodarczych na obszarze postsowieckim, domagała się specjalnych praw i rościła sobie prawo do bycia siłą ochraniającą mniejszości rosyjskie. Z tego punktu widzenia istnieje bezpośrednia przesłanka do projektu Putina, jakim jest nowa architektura bezpieczeństwa światowego. Tę nową koncepcję bezpieczeństwa Rosji charakteryzuje:

- Brak poszanowania suwerenności, integralności terytorialnej i politycznej niezależności państw;
- Nowy traktat o bezpieczeństwie europejskim (trwałe zatrzymanie procesu rozszerzenia NATO na obszar Wspólnoty Niepodległych Państw);
- Rozluźnienie więzi transatlantyckich (osłabienie politycznych wpływów USA w Europie);
- Pozbawienie NATO roli kluczowej organizacji w dziedzinie bezpieczeństwa europejskiego;

– Stworzenie nowego ogólnoeuropejskiego forum (w ramach którego wszystkie decyzje wymagałyby zgody wszystkich zainteresowanych, w tym Rosji, i której podporządkowane byłyby pozostałe organizacje działające w sferze bezpieczeństwa na obszarze euroatlantyckim).

Propozycja ta jest elementem szerszej polityki rosyjskiej, mającej na celu rewizję europejskiej architektury bezpieczeństwa, która jest postrzegana przez Kreml jako narzucona przez Zachód w okresie słabości rosyjskiej po rozpadzie ZSRR.

WNIOSKI

Wojna z zasady jest złem. Jej skutki nie ograniczają się do państw, które w niej uczestniczą; dotyczą całego świata. Wszczynanie wojny napastniczej jest zatem nie tylko międzynarodową zbrodnią, lecz zbrodnią ze wszystkich międzynarodowych zbrodni najcięższą, różniącą się od innych zbrodni wojennych tylko tym, że zawiera w sobie całe skumulowane zło (Orzeczenie Trybunału Norymberskiego, 1945-1946).

Ta wojna nie wydarzyła się tak po prostu – była planowana i przygotowywana przez długi czas, z niemałymi umiejętnościami i sprytem. Być może świat nigdy nie widział takiej koncentracji i pobudzenia energii jakiegokolwiek narodu, jak ta, która umożliwiła Rosji wpłynąć na postrzeganie zmian bezpieczeństwa światowego. Decyzja Kremla o rozpoczęciu szeroko zakrojonej kampanii wojсковej spowodowała masowe pogorszenie sytuacji humanitarnej na Ukrainie. Historycznie największym szkodliwym skutkiem wojen nie było bezpośrednie niszczenie dóbr kapitałowych, ale wynikające z nich szkody uboczne: zakłócenie usług publicznych, przerwanie łańcuchów produkcyjnych i dezintegracja rynku w warunkach niepewności. A w przypadku masowych napływów uchodźców, znaczna utrata kapitału ludzkiego. Według Organizacji Narodów Zjednoczonych do tej pory swoje domy na Ukrainie opuściło ponad 11 mln ludzi, z czego 5,3 mln wyjechało do sąsiednich krajów, zaś 6,5 mln osób jest obecnie wewnętrznie przesiedlonych w samym kraju w trakcie trwania wojny. Agencja ONZ ds. dzieci uważa, że dwie trzecie wszystkich ukraińskich dzieci zostało dotkniętych działaniami wojennymi.

Rosyjska inwazja 24 lutego 2022 roku ma nie tylko poważne konsekwencje dla bezpieczeństwa żywnościowego na Ukrainie, ale konflikt ten grozi zwiększeniem braku bezpieczeństwa żywnościowego w wielu miejscach na świecie. Oba te kraje są kluczowymi graczami na światowych rynkach żywności. Rosja dodatkowo odgrywa znaczną rolę na globalnych rynkach energii. Oprócz

samego konfliktu, który dotyczy głównie importu i eksportu Ukrainy, międzynarodowych sankcji wobec Rosji i niepewności wokół nich, silnie zakłóci działalność handlową. Doprowadziło to do zamieszania na światowych rynkach żywności i energii, jeszcze bardziej zwiększając i tak już wysokie ceny. Podwyżki te, przeniesione na rynki krajowe, ograniczą dostęp do żywności. Jednocześnie zwiększą koszty operacyjne Światowego Programu Żywnościowego, ograniczając jego reakcję w czasie, gdy jest to najbardziej potrzebne.

W odpowiedzi na zbrojny atak Rosji na Ukrainę członkowie Unii Europejskiej – Szwajcaria, Wielka Brytania (do 2020 roku) i USA nałożyły sankcje na Rosję. Ograniczenia dotyczyły między innymi sektora finansowego, osób związanych z rządem oraz eksportu zaawansowanych technologicznie produktów do Rosji. UE zakazała również rosyjskim liniom lotniczym dostępu do swojej przestrzeni powietrznej, a Niemcy wstrzymały certyfikację gazociągu Nord Stream 2. Albania, Australia, Kanada, Japonia, Kosowo, Macedonia Północna, Singapur, Korea Południowa i Tajwan ogłosiły dalsze sankcje. Duże międzynarodowe firmy, takie jak Apple, H&M, Ikea, Inditex i McDonald's, zawiesiły działalność w Rosji. Podczas gdy Chiny i Indie zajęły neutralne stanowisko w konflikcie, rządy Białorusi, Kuby, Iranu, Myanmaru, Syrii i Wenezueli oficjalnie poparły Rosję.

Rosyjska inwazja na Ukrainę rodzi pytania o suwerenność narodową, demokrację kontra autokrację, prawa człowieka i globalny porządek światowy. Oznacza to, że bez względu na wynik może to być punkt zwrotny dla światowej architektury bezpieczeństwa. Obecna architektura bezpieczeństwa, jaką znamy, ustanowiona po II wojnie światowej, może zostać obalona. Może to mieć również wpływ na gospodarkę światową. Światowa Organizacja Handlu wyraźnie stwierdza, że światowe rynki stają się coraz bardziej niestabilne, ponieważ inwestorzy zastanawiają się nad skutkami wojny na Ukrainie, potencjalnymi zakłóceniami w przepływie towarów i zaostrzeniem globalnych sankcji wobec Rosji.

Ostatecznie musimy zmienić naszą reakcję na konflikt i jego konsekwencje. Nie trzeba być humanitarystą motywowanym idealizmem, aby to zrobić, zrozumieć, dlaczego jest to żywotny interes bezpieczeństwa narodowego dla państw na całym świecie. Wojna i jej konsekwencje – takie jak brak bezpieczeństwa żywnościowego, zakłócenia łańcucha dostaw czy migracje – nie mają już charakteru lokalnego. Społeczność globalna jest coraz bardziej powiązana, co oznacza, że problem jednego regionu może szybko przerodzić się w globalny kryzys. Wszyscy jesteśmy świadkami wielkich tragedii, do jakich dochodzi w Ukrainie: miasta są zrównywane z ziemią, a ich mieszkańcy cierpią i umierają w swoich domach i na ulicach.

BIBLIOGRAFIA

- Andrianova A. (2015), *Russian GDP Plunges 4.6%*, Bloomberg Business, 10 August 2015, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-08-10/russian-economy-shrinks-4-6-as-oil-slump-risks-deeper-recession> [dostęp: 28.06.2022].
- Assenova M. (2012), *EU and US Policy on South Stream Remains Ambiguous*. The Jamestown Foundation (2012-11-16), <https://jamestown.org/program/eu-and-us-policy-on-south-stream-remains-ambiguous/> [dostęp: 07.07.2022].
- Astrov A., Ghodsi M., Grieverson R. i in. (2022), *Russia's Invasion of Ukraine: Assessment of the Humanitarian, Economic and Financial Impact in the Short and Medium Term*, WIIW Policy Notes and Reports 59.
- Atinmo T., Mirmiran P., Oyediran O., Rekia B., Serra-Majem L. (2009), *Przełamanie cyklu ubóstwa/ niedożywienia w Afryce i na Bliskim Wschodzie*, Przeglądy Żywnościowe 67 (Suppl. 1), s. 40-46.
- Baldwin N., Heartsong K. (2018), *Ukraińska Szachownica*, Wrocław: Wektory 2018.
- Bank of Finland (2022), *Pogorszenie gospodarcze w Rosji jest odczuwalne w dochodach budżetu państwa; wydatki wojskowe szybują w górę*, tygodnik BOFIT, 25 maja.
- Bank Światowy (2015), „Russia Economic Report”.
- Bank Światowy (2016), „World Development Indicators”.
- Berlinger P. (2022), *Ukraina zaostrza głód na Globalnym Południu*, <https://www.helvetas.org/en/switzerland/how-you-can-help/follow-us/blog/Other/Ukraine-War-Exacerbates-Famine-in-the-Global-South> [dostęp: 15.07.2022].
- Brück T. i in. (2016), *Związek między bezpieczeństwem żywnościowym a brutalnym konfliktem*, <https://isdc.org/wp-content/uploads/2019/08/Food-Security-and-Conflict-2016-12-22.pdf> [dostęp: 15.07.2022].
- Brunnermeier M.K., James H., Landau J.P. (2022), *Sankcje i międzynarodowy system monetarny*, VoxEU.org, 5 kwietnia.
- Cheney R. (2006), *Przemówienie Cheney na Litwie*, New York Times, 4 maja 2006, Nytimes.com, 4 maja 2006, <http://www.nytimes.com/2006/05/04/world/europe/04cnd-cheney-text.html> [dostęp: 26.05.2022].
- Cohen A. (2013), *Russia's Eurasian Union Could Endanger the Neighborhood and U.S. Interests*, Backgrounder No. 2804 on Russia and Eurasia. The Heritage Foundation, Heritage.com, 14.3.2013, <http://www.heritage.org/research/reports/2013/06/russias-eurasian-union-could-endanger-the-neighborhood-and-us-interests> [dostęp: 28.06.2022].
- Czachor R. (2009), *Polityczne uwarunkowania budowy Gazociągu Północnego: polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej a solidarność europejska*, [w:] Z.J. Winnicki, W. Baluk (red.), *Badania wschodnie. Polityka wewnętrzna i międzynarodowa*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum 2009, s. 261-273.
- EBA (2022), *A quarter of small businesses in Ukraine have already exhausted their financial resources*, <https://eba.com.ua/en/finansovi-rezervy-chverti-predstavnykiv-malogo-biznesu-vzhe-vycherpani/> [dostęp: 14.07.2022].
- Energypublisher (2007), *Eni i Gazprom podpisują porozumienie w sprawie gazociągów dla UE*. Wydawnictwo Energetyczne. 23 czerwca 2007, <http://www.energypublisher.com/article.asp?id=10031> [dostęp: 20.06.2022].

- FAO (2022), *The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the current conflict*, 25 March.
- Hanushek E.A., Woessmann L. (2020), *The Economic Impacts of Learning Losses*, OECD Publishing.
- Husain A. (2022), *The Ukraine War is Deepening Global Food Insecurity – What Can Be Done?*, U.S. Institute of Peace, May 16, 2022, <https://www.usip.org/publications/2022/05/ukraine-war-deepening-global-food-insecurity-what-can-be-done> [dostęp: 22.06.2022].
- IEA (2022), *10-punktowy plan zmniejszenia zależności Unii Europejskiej od rosyjskiego gazu*, <https://www.iea.org/reports/a-10-point-plan-to-reduce-the-european-unions-reliance-on-rosyjski-gaz-ziemny> [dostęp: 28.06.2022].
- ILO – International Labor Organization (2022), *The Impact of the Ukraine Crisis on the World of Work: Initial Assessments*, ILO Briefing Note, 11 May.
- Interfax-Ukraine (17.03.2022), *War damage to infrastructure rises to \$62.6 bln in a week - KSE Institute*, <https://interfax.com.ua/news/general/814999.html> [dostęp: 14.07.2022].
- Interfax-Ukraine (29.03.2022), *War damages to Ukraine's agricultural sector range from \$4 bln to \$6 bln – FAO, 29.07.2022*, <https://interfax.com.ua/news/economic/849292.html> [dostęp: 15.07.2022].
- Kaciewicz M. (2012), *Matthias Warnig – Niemiecki przyjaciel Putina*, Newsweek.pl, www.newsweek.pl [dostęp: 07.07.2022].
- Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych, Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90.
- Katscher-Buchkovska N. (2022), *The consequences of the war in Ukraine will be far-reaching, Apr 29, 2022*, <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/an-unfair-war-economic-social-and-security-consequences-of-the-russian-invasion-into-ukraine/> [dostęp: 22.06.2022].
- Komisja Europejska (2020), *Ceny i koszty energii w Europie, część II: Koszty energii dla gospodarki, gospodarstw domowych i przemysłu*, dokument roboczy służb Komisji, COM(2020) 951, wersja ostateczna.
- Komisja Europejska (2022), *Pytania i odpowiedzi w zakresie nowych przepisów UE dotyczących magazynowania gazu*, 23 marca.
- Komitet ds. Światowego Bezpieczeństwa Żywnościowego (2012), *Pogodzenie się z terminologią*, <https://voxeu.org/article/food-insecurity-potentially-underrated-collateral-damage-pandemic> [dostęp: 15.07.2022].
- Korsunskaya D. (2014), *Putin drops South Stream gas pipeline to EU, courts Turkey*. Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-russia-gas-gazprom-pipeline-idUSKCN0JF30A20141201>
- Kostis G. (2015), *Grecja, Serbia, Węgry, FYROM podpiszą memorandum w sprawie budowy gazociągu, który ma łączyć gazociąg Turkish Stream z Austrią*, Nowa Europa, 24 listopada.
- Kupchinsky R. (2009), *Nord Stream, Matthias Warnig (codename „Arthur”) and the Gazprom Lobby*, Eurasian Daily Monitor, 6, nr 114 [dostęp: 26.05.2022].
- ME FR (2021), *Key Macroeconomic Indicators*, Ministry of Economic Development of the Russian Federation, <http://www.ved.gov.ru/eng/general/economy/> [dostęp: 28.06.2022].
- Nord Stream AG (2022), *Shareholders' Committee*, www.nord-stream.com [dostęp: 20.06.2022].
- Orzeczenie Trybunału Norymberskiego, 1945-1946.
- Pindyuk O. (2022), *Ukraine: Losses from the War Are Mounting, Overshadowed by War and Sanctions*, WIIW Forecast Report, no. Spring.

- Reuters (2020), *Rosja rozpoczyna przepływy gazu TurkStream do Grecji, Macedonii Północnej*, <https://www.reuters.com/article/us-russia-bulgaria-gas-idUSKBN1Z40D0> [dostęp: 28.06.2022].
- Rutland P. (2008), *Russia as an Energy Superpower*, *New Political Economy*, 13, nr 2, http://relooney.fatcow.com/00_New_3186.pdf [dostęp: 28.06.2022].
- STATISTA (2022), *Russia-Ukraine war 2022 - statistics & facts*, <https://www.statista.com/topics/9087/russia-ukraine-war-2022/#dossierKeyfigures> [dostęp: 21.06.2022].
- Św. Augustyn, *Contra Faustum, KSIĘGA XXII*, p. 74, s. 301, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf104.html> [dostęp: 21.06.2022].
- Tulejski T. (2014), *Starotestamentowe źródła augustyńskiej teorii wojny sprawiedliwej. Rozważania nad fragmentem „Contra Faustum”*, *Forum Teologiczne*, 15, s.161-173.

KONSEKWENCJE WOJNY NA UKRAINIE W WYMIARZE ŻYWNOŚCIOWYM, EKONOMICZNYM I ENERGETYCZNYM

Streszczenie

Rosyjska inwazja na Ukrainę była punktem zwrotnym dla światowego bezpieczeństwa, międzynarodowej gospodarki i globalnej architektury energetycznej. W zglobalizowanym świecie, uzależnionym wzajemnie od siebie, nie da się zawęzić wojny, takiej jak ta, do jednego regionu. Nie możemy utrzymać jej oddziaływania w granicach jednego kraju ani wyeliminować jednego państwa z kruchości łańcuchów dostaw. Ten nowy rodzaj wojny hybrydowej, w tym poważny kryzys humanitarny, trudności gospodarcze, a także kampanie dezinformacyjne i propagandowe, napięcia geopolityczne dotyczące dostaw surowców energetycznych oraz groźba wojny nuklearnej, będą miały dalekosiężne skutki. Artykuł stanowi próbę wskazania, że rosyjska inwazja na Ukrainę będzie miała daleko idące konsekwencje w różnych obszarach: sytuacja przekształciła się w kryzys humanitarny, spowodowała niestabilność bezpieczeństwa żywnościowego i energetycznego, oraz rodzi pytanie o architekturę bezpieczeństwa globalnego. Zdaniem autora wyzwania te nie ograniczą się jedynie do Ukrainy, ale ze względu na zglobalizowany świat, w którym żyjemy, będą stanowić wyzwania na całym świecie.

Słowa kluczowe: Ukraina; Rosja; wojna; bezpieczeństwo żywnościowe; bezpieczeństwo energetyczne; architektura bezpieczeństwa.